

Schandalen in het sociaal werk

Viagra voor praktijk- en beleidsontwikkelingen

JAN STEYAERT

'Schandalen hebben niet zelden heilzame effecten, ze vormen een catharsis voor een etterende situatie.'

Wie oud genoeg is om zich het schandaal met de Brent Spar in 1995 te herinneren, weet dat een beetje goed schandaal voldoende is om de koers van multinationals te wijzigen. De in onbruik geraakte olieboei zou door Shell in diepe zee tot zinken worden gebracht, dat was veiliger dan ze aan land af te breken. Greenpeace dacht daar anders over waardoor Shell en ESSO moesten buigen. Zelfs als dat gebeurt op basis van grotendeels verkeerde informatie, zoals in dit geval door een grove overschatting van de hoeveelheid nog aanwezige schadelijke stoffen door Greenpeace. Het schandaal heeft multinationals wel bewust gemaakt van de noodzaak van maatschappelijk verantwoord ondernemen. Ook het sociaal werk kent met enige regelmaat een schandaaltje links of rechts. En ook dan gaan grote organisaties zich ernstig beraden over hun beleid en voorheen onmogelijk geachte koerswijzigingen doorvoeren. Dus waarom proberen we zo veel mogelijk schandalen te vermijden? Misschien zijn ze wel heel nuttig.

FEBRUARI 2013

Ondanks het bestaan en het veelvuldig gebruik van het begrip komkommertijd voor rustige periodes in de nieuwsmedia, is er eigenlijk altijd wel wat te beleven. Toegegeven, soms meer dan op andere momenten. Neem nu het nieuws van midden februari 2013: de paus kondigt aan af te treden. Verrassing alom, dit is eeuwen niet vertoond. Even later blijkt het ook schandalig te zijn want de oorzaak van het ontslag zou gezocht moeten worden bij homoseksualiteit en machtsmisbruik binnen het Vaticaan. Dezelfde week wordt bekend dat er op massale schaal paardenvlees verwerkt is in lasagne en andere maaltijden die we in de supermarkten kopen en waarvan de samenstellende delen zorgvuldig onherkenbaar gemaakt zijn. Schokgolven gaan door Groot-Brittannië waar paard eten zo mogelijk erger is dan je schoonmoeder vermoorden. En snel wordt het een schandaal van grote omvang als blijkt dat er ook in 'mainland Europe' paardenvlees in de lasagne en dergelijke gedraaid werd. IKEA ziet zich verplicht in minstens 24 landen de diepgevroren gehaktballen uit de handel te nemen. Misschien hadden ze zich beter bij meubelen gehouden. Alsof er niets geleerd is uit de vorige schandalen in de vleesindustrie, de BSE-crisis of de gekkekoeienziekte.

Nog diezelfde periode kunnen we alleen maar meewarig het hoofd schudden bij het nieuws over hoe

het ACW gebruik maakte van fiscale achterpoortjes en zelfs nadacht over het gebruik van de door haar zo verguisde notionele interestafrek. Schandalig! ‘We mogen toch alles doen om personeel te houden?’; zo probeerde voorzitter Patrick Develtere de morele afgrond te vermijden. Hoe dicht zitten we dan bij het argument: ‘We mogen toch alles doen om het basisrendement voor onze aandeelhouders overeind te houden?’ En alsof het allemaal nog niet schandalig genoeg is, komt op donderdag 21 februari het tv-programma Panorama met een reportage over de dood van Jonathan Jacob, een 26-jarige man die in januari 2010 verward en onder invloed opgepakt wordt en even later in een politiecel in Mortsel sterft nadat een arrestatieteam van de Antwerpse politie hem al te hardhandig probeerde te kalmeren. Het optreden van de politie krijgt veel kritiek, net als de manier waarop het gerecht met deze zaak is omgesprongen en het psychiatrisch ziekenhuis in Boechout waar men weigerde de al te agressieve man op te nemen.

SCHANDALEN

Het zijn vier schandalen die het nieuws in een toevallige week domineren. Over het aanhoudend gedoe met de Fyra of doping in de wielersport hebben we het dan nog niet eens gehad. Het zal je als leidinggevende van de kerk, IKEA, het ACW of als procureur maar overkomen. Je tekent voor een uitdagende baan waarin stevig gewerkt moet worden maar waar de uitdagingen zich toch enigszins met de nodige voorbereidingstijd aanmelden. En dan sta je plotsklaps onverwachts in het oog van de storm en kan je het gaan uitleggen en proberen de brand te blussen. Een nachtmerrie voor elke manager, van elke beleidsmaker, van elk boegbeeld van een organisatie of een beweging. Iedereen in dergelijke posities is zich wellicht permanent bewust van de nakende onvoorspelbare nabijheid van schandalen. Misschien zijn al die routinematige vergaderingen, planningsbijeenkomsten en management rapportages in zekere zin slechts veredelde dagbesteding terwijl men bibberend en zwetend wacht tot er

zich een schandaal aandient, hopen dat het niet tijdens zijn werkuren gebeurt en een collega het op zijn bord krijgt.

Ook het sociaal werk blijft niet verstoken van de nodige schandalen. Zo was er begin 2011 in Nederland het schandaal rondom Brandon, een verstandelijk gehandicapte jongen die jarenlang in omstandigheden zat die meer deden denken aan middeleeuwse kerkers dan aan moderne zorg. In november 1988 was er al eens een heel vergelijkbare situatie met de ouders van Jolanda die een foto van hun naakte en vastgeketende dochter via de media

---

Ook het sociaal werk blijft niet verstoken van de nodige schandalen.

---

uitbrachten om zo de zorgpraktijken als gevolg van bezuinigingen aan de kaak te stellen. Een paar jaar voor Brandon, in 2004, werd het Nederlandse sociaal werk ook door elkaar geschud

door het schandaal rond Savanna, het driejarig meisje dat door haar moeder en stiefvader vermoord werd, ondanks bekendheid van de langdurige mishandeling bij tal van jeugdhulpverleners. Naast de ouders werd toen ook de gezinsvoogd aangeklaagd door het openbaar ministerie.

JEUGDZORG ALS DANKBAAR TERREIN

Jeugdzorg lijkt een ‘dankbaar’ terrein voor schandalen in het sociaal werk. Ook in Groot-Brittannië waren er eerder schandalen, zoals rond Victoria Climbié, het achtjarig meisje dat in 2000 gemarteld en vermoord werd door haar opvangouders ondanks bekendheid van het hoge risico bij meerdere hulpverleners. En in 2007 ging er een nieuwe schokgolf door de Britse jeugdzorg na de dood van Baby P, een baby van amper zeventien maanden die na ‘langdurige’ verwaarlozing en mishandeling overleed. Opnieuw ondanks bekendheid van de situatie bij meerdere hulpverleningsinstanties.

Oef, zou je bijna denken. Dit soort dingen kennen we hier niet, het Vlaamse sociaal werk is immuun voor schandalen. Maar dat is slechts schijnbaar zo. Misschien zitten er onderhuids wel allerlei schandalen te wachten en is Vlaanderen de volgende ja-

ren aan de beurt. Het verleden toont alleszins aan dat zo iets tot de mogelijkheden behoort. Maar dat verleden toont ook aan dat schandalen niet zo maar opduiken, en ons niet uitsluitend van angst moeten doen sidderen. Raar maar waar, schandalen hebben niet zelden heilzame effecten, ze vormen een catharsis voor een etterende situatie en brengen loutering en heling. Om dat toe te lichten staan we stil bij twee historisch opmerkelijke schandalen uit het sociaal werk in de lage landen, allebei van ongeveer 40 jaar geleden: Vrij en Vrolijk in Vlaanderen en Dennendal in Nederland.

VRIJ EN VROLIJK

In de jaren zestig ontstond in Brasschaat en omgeving een cluster van jeugdzorginstellingen die allen onder de paraplu van Vrij en Vrolijk vielen. Het ging dan om het opvangcentrum De Donk, het observatiepaviljoen Home Kinderleute, de voorzieningen Mastenhof en Ankerhof, het tehuis Voorpost en de openluchtschool Vrij en Vrolijk. Samen boden ze zorg aan meer dan 700 jongeren. Opgericht in 1937 door onder meer Remi Quadens en lange tijd in handen van de familie Quadens lag de verantwoordelijkheid steeds meer bij Maria Wens (1919-1988, pedagoge van de Rijksuniversiteit Gent en afgevaardigd-beheerder) en directeur René Mercy. Samen huldigden ze drie uitgangspunten bij hun beleid. Ze kozen expliciet voor een grote instelling met centrale aansturing van de afdelingen wegens financieel-economische schaalvoordelen. Een tweede uitgangspunt betrof de heterogene groepsamenstelling: jongeren met verschillende problematieken werden samen in een groep geplaatst met als achterliggende gedachte dat de ene jongere zich aan het gedragspatroon van een andere jongere kon optrekken. En tenslotte lieten ze zich sterk inspireren door de inzichten van de Belgische pedagoog Ovide Decroly (1871-1932, aangepast onderwijs voor (mentaal) gehandicapte kinderen) en de Russische pedagoog Anton Makarenko (1888-1939, socialisatie en opvoeding door arbeid).

Eind jaren zestig komt er een stroom klachten over Vrij en Vrolijk op gang. Ouders, kinderen en personeel dienen klacht in bij de parketten van Antwerpen en Charleroi maar krijgen er geen gehoor. Wel start het Hoog Comité van Toezicht een onderzoek naar mogelijke fraude. Dat leidt tot een dossier over een bedrog van ongeveer vier miljoen Belgische frank (Cappelle e.a., 1976, p. 18). In de zomer van 1971 werd voor het eerst over het wanbeleid in het Medisch Pedagogisch Instituut Vrij en Vrolijk openlijk gepubliceerd in Humo en het toenmalige weekblad Special. Er volgen kamervragen. Directeur René Mercy, de familie Quadens en vooral Prof. Dr. Maria Wens werden rechtstreeks aangeklaagd. Ze werden beschuldigd van nalatigheid, wanbeleid en onverantwoord gedrag tegenover de gasten. Hun excuus was dat er een schromelijk gebrek was aan subsidies. En: 'Dit is een gerichte aanval op de enige vrijzinnige instelling van dit soort'.

SUBSIDIEVERSLAafd

De kritiek op beleid en zorgpraktijk binnen Vrij en Vrolijk was meervoudig. Er zou chronisch te weinig en te laag geschoold personeel ingezet worden, de heterogene groepssamenstelling gebeurt willekeurig en leidt er toe dat zwakkere jongeren overheerst worden en ongewenst gedrag overnemen, de hygiëne laat te wensen over, de privacy van kinderen en jongeren wordt niet gerespecteerd, inkomende en uitgaande brieven worden stevast gelezen en gecensureerd. Ook was er gebrek aan intercollegiaal overleg en informatiedoorstroming. Er zou ook sprake zijn van enkele strafbare zaken zoals zedenfeiten met minderjarigen en grondspeculatie met het oog op zelfverrijking door de leden van het bestuur. Bovendien is het conglomeraat van afdelingen niet gericht op reïntegratie in het gezin van herkomst en de samenleving maar juist op het zo lang mogelijk binnen Vrij en Vrolijk houden van de jongere zodat langdurig subsidies verworven worden. De instelling is subsidieverslaafd en maakt daarom de jongeren zorgverslaafd. Het was 'liefdadigheid als goudmijn'. Tenslotte was

---

Eind jaren zestig komt er een stroom klachten over Vrij en Vrolijk op gang.

---

er gebrek aan transparantie over de hele affaire: 'Want het wordt een publiek geheim dat het dossier Vrij en Vrolijk het dossier is van de Loge (waarvan juffrouw Wens lid is), die met de mantel der 'broederlijkheid' de schrijnendste wantoestanden toedekt.' (X., 1971, p 5).

Er kwamen nationale marsen waarbij zelfs het waterkanon en traangas ingezet werden, bijvoorbeeld in mei 1972 in Brasschaat. De Internationale Nieuwe Scène en Vuile Mong en de Vieze Gasten lieten zich opmerken met hun 'muzikaal protest'. En er ontstond een actiegroep die mee gedragen werd door twee insiders: Kris Coenegrachts en Laurent Bursens. Dit 'Aktiekomitee V&V' werd een krachtig verzetsinstrument dat via Ludo Fret zijn weg vond naar de Antwerpse Volkshogeschool Elcker-Ik. In 1974 moet de politie tussenbeide komen als de opvoeders van Vrij en Vrolijk piket staan, terwijl er ook in andere Vlaamse instellingen voor jeugdzorg actie gevoerd wordt. Iets later wordt het Aktiekomitee omgevormd tot de Werkgroep Bijzondere Jeugdzorg die ondersteuning krijgt van Jos Goossens en Ludo Serrien.

WERKGROEP BIJZONDERE JEUGDZORG

Deze werkgroep werkte een ronduit schrijnend dossier uit: 'Vrij & Vrolijk: symptoom van een zieke jeugdzorg' (1974), voor justitie de aanleiding om het dossier opnieuw te openen. Het dossier is immers een gedetailleerde doorlichting en een aanklacht tegen de instelling die opgevoerd wordt als het prototype van het zieke jeugdzorgbeleid. Wantoestanden als verwaarlozing van kinderen, gesjoemel met geldstromen en nepotisme vanuit de directie worden aan de kaak gesteld. In hetzelfde jaar werd ook de film 'Kindergevangenis' uitgebracht. De Werkgroep Bijzondere Jeugdzorg stelde zich burgerlijke partij, als vertegenwoordiger van excliënten en opvoeders, toen in 1975 een proces tegen Vrij en Vrolijk werd aangespannen. Dat levert eerst weinig op omdat de overheid haar klacht in-trekt na een minnelijke schikking met Vrij en Vro-

lijk. Toch wordt Maria Wens later veroordeeld en uit haar functies gezet. Dat vermindert evenwel haar informele macht binnen Vrij en Vrolijk niet, ze blijft alomtegenwoordig. Eind 1979 gaan de medewerkers in staking om haar invloed effectief te breken. Dat lukt uiteindelijk na twee maanden staking. De instelling wordt 'gesloten', er worden nieuwe beheerders aangesteld en Maria Wens verdwijnt van het toneel. Eric Broekaert neemt haar leerstoel orthopedagogiek in Gent over. De werkzaamheden van Vrij en Vrolijk worden overgenomen door de vzw Diensten- en Begeleidingscentrum Openlucht-opvoeding, onder welke naam ze vandaag de dag nog actief zijn (www.olo.be).

De Werkgroep Bijzondere Jeugdzorg bleef nog een aantal jaren ijveren voor betere jeugdzorg, immers, Vrij en Vrolijk was voor hen weliswaar het meest concrete dossier, maar slechts een 'symptoom van een zieke jeugdzorg'. Hun rapport uit 1974 kent dan ook twee besluiten: één met adviezen voor een betere werking van Vrij en Vrolijk en één met adviezen voor een betere bijzondere jeugdzorg. Na het vertrek van Maria Wens bleven ze dan ook actief, onder meer met een wekelijks 'kaffee' voor opvoeders en andere betrokkenen bij de bijzondere jeugdzorg op donderdagavond in 't Verdrongen Land in de Antwerpse Breughelstraat, en de organisatie van diverse studiedagen en benefietacties. Leuke anekdote daarbij is hun 'kollokwium' in 1981 over kleinschaligheid in de zorg. Men was blijkbaar ook voorstander van progressieve spelling. De werkgroep stond trouwens aan de wieg van OASE, waaruit later het tijdschrift ALERT groeide.

Het afgelopen decennium leidde de Werkgroep Bijzondere Jeugdzorg een slapend bestaan. Veel van de spilfiguren hebben echter vanuit een andere rol een stevige stempel op het Vlaamse sociaal werk gedrukt. Je zou kunnen stellen dat zij nu via hun betrokkenheid bij de uitbouw van integrale jeugdhulp en het nieuwe decreet daarover nog steeds hun

---

Er kwamen nationale marsen waarbij het waterkanon en traangas ingezet werden.

---

energie richten op het verbeteren van de Vlaamse jeugdzorg, en dit nog steeds een nazinderen is van de affaire Vrij en Vrolijk.

DENNENDAL

In dezelfde periode dat in Vlaanderen alle ogen gericht waren op Vrij en Vrolijk, waren alle ogen van het Nederlandse sociaal werk gericht op Dennendal, een zogenaamd zwakzinnigengesticht in Den Dolder, officieel de zwakzinnigenafdeling van de stichting Willem Arntz (momenteel onderdeel van Altrecht GGz). Ongeveer 800 patiënten worden er verzorgd op een domein van ruim 200 hectare. In die instelling was sinds 1969 de psycholoog Carel Muller actief. Hij vond de sociale afstand tussen wie gezond en wie ziek was veel te groot. In het verlengde daarvan problematiseerde hij ook de fysieke afstand, de gewoonte om burgers met een verstandelijke beperking of een psychiatrische aandoening ver van de samenleving, ergens buiten de stad 'op te bergen'. Hij liet zich daarbij onder meer inspireren door de antroposofie en het in 1966 uitgebrachte 'Christmas in purgatory', een boek dat via tekst en foto's de erbarmelijke toestanden van de zwakzinnigenzorg in de Verenigde Staten aanklaagde (van der Linde, 2011). Zorginstellingen werden er vergeleken met 'menselijke grootwarenhuizen', de publicatie kreeg veel weerklank in de media (Taylor, 2006).

De nieuwe aanpak van Muller had veel weg van de hippies. Hij sympathiseerde met de kabouterbeweging van Roel van Duin: lange haren, gebruik van softdrugs (Dennendal werd wel eens omschreven als hennepdal), erg anti-autoritair. Dat laatste werd duidelijk gemaakt door afscheid te nemen van de witte uniformen van de hulpverleners, door de manier van communicatie tussen cliënten en hulpverleners, door het weghalen van de scheiding tussen mannen- en vrouwenafdelingen. De twee directeursfuncties werden opgeheven en vervangen door collectieve beslissingen van heel de staf: basisdemocratie! Men wil af van de kunstmatige opdeling tus-

sen normale en niet-normale burgers wat omschreven wordt als 'een machtsmiddel om een te grote variëteit van levenswijzen te bestrijden'. In de geest van Herman Milikowski waren zwakzinnigen wel anders maar niet minder interessant dan 'gewone' burgers. Carel Muller formuleerde het zo: 'Wat mij in ze aantrekt is het irrationele, het geheimzinnige ook. Ik bedoel: een technocraat, iemand die gewoon droogkloterig rechttoe-rechtaan functioneert, is eigenlijk ontzettend oninteressant.' (Heerma van Voss, 1993, p 55) Weg dus met dat onderscheid, weg met de unieke gerichtheid van de zorg op patiënten: 'Het moet hier een ontwikkelingsinstituut zijn voor de patiënten én voor het personeel' (Carel Muller in Het Vrije Volk, 7 maart 1970). Daar zat ook een vorm van de-professionalisering in en dat kon confronterend zijn voor de samenleving en de ouders.

Muller daarover in 1978, nadat het experiment opgedoekt was: 'Als ik vroeger tegen de ouders zei dat de aanpak steeds gewoner, steeds minder deskundig werd, dan werden ze paniekerig. Want als je niet meer als psycholoog maar als mens tegen ze praatte, moesten ze zichzelf steeds meer de vraag stellen: waarom doe ik het zelf niet?' (Heerma van Voss, 1993, p 71)

VERDUNNINGSEXPERIMENT

De grootschaligheid van zorgvoorzieningen, zoals die de afgelopen decennia ontstaan was, werd vervangen door kleine woongroepen en kreeg een alternatief in Muller's zogenaamde verdunningsexperiment: zwakzinnigen (zoals ze toen nog genoemd werden) moesten meer tussen en met burgers leven en minder in een zorginstelling. Oorspronkelijk werd gedacht het 200 hectare grote terrein als park op te stellen voor dagjestoeristen. Maar 'dat zou slechts vluchtige contacten scheppen' (Het Vrije Volk, 7 maart 1970). Bij nieuwbouw in Dennendal zou daarom voorzien moeten worden dat andere groepen dan cliënten of hulpverleners op hetzelfde terrein kwamen wonen. Architect Frans van Klingeren droomde van de integratie op het domein van

---

*De grootschaligheid van
zorgvoorzieningen werd
vervangen door kleine
woongroepen.*

Dennendal van de zorginstelling, een sociaal-pedagogische opleiding en een academie voor beeldende kunsten. Alle drie waren immers op zoek naar nieuwe of vernieuwde huisvesting.

Ergens bij aanvang van 1971 begint het echter te rommelen en neemt de wrevel over de aanpak van Muller toe. Een paar directeuren vragen zijn vertrek en er worden wat vragen gesteld in de Nederlandse Tweede Kamer. Op 22 maart 1971 maakt de krant De Telegraaf er voorpaginanieuws van onder de kop 'Den Dolder Draait Dol door Kabouters' en als subtiele ondertitel: 'Patiënte verdronk in bad'. Andere kranten nemen het nieuws gretig over. Staatssecretaris Kruisinga van Volksgezondheid laat een onderzoek instellen, maar dat steunt Muller volledig. Daarop wordt een tweede onderzoek ingesteld door een commissie onder leiding van professor Speijer. Er was zelfs even sprake van een regeringsschisis door de Dennendal-affaire en premier Joop den Uyl noemde het geheel 'een persoonlijke nederlaag'. Op 3 juli 1974 volgt dan de ontknoping, de politie valt Dennendal binnen en arresteert Carel Muller (met een bloem in de hand!) terwijl de patiënten met autobussen weggevoerd worden naar de Rijkspsychiatrische Inrichting in Eindhoven.

Veel van de vernieuwingen waar Muller voor stond zijn sindsdien echter gemeengoed geworden, zoals kleinschalige woonvormen, verdunning c.q. vermaatschappelijking, aandacht voor zelfzorg en eigen kracht en ervaringsdeskundigheid van cliënten. Vanuit dat perspectief was Carel Muller als persoon en Dennendal als 'schandaal' een belangrijk ijkpunt in de ontwikkeling van een humane zorg voor mensen met een verstandelijke beperking (van der Linde, 2011).

ZWARTE ZWANEN

Praktijk, management en beleid gaan ervan uit dat er een grote mate van voorspelbaarheid zit in de nabije toekomst, dat de dag van morgen er wat betreft

hulpverlening of sociaal beleid behoorlijk hetzelfde zal uitzien als de dag van gisteren. Hoogstens is er sprake van kleine incrementele wijzigingen of van het via bewuste beleidsingrepen bijsturen van de hulpverleningspraktijk. Nissam Taleb maakt zich al ruim een decennium druk over die menselijke vooringenomenheid voor gemiddelden en regelmaat (Taleb, 2011). Of het nu gaat om de financiële markten of hulpverlening, het is niet de dagelijkse regelmaat waar we ons moeten op richten, maar de 'zwarte zwanen', de onverwachte plotse gebeurtenissen, het onvoorspelbare dat zich niet laat voorzien maar wel heftige consequenties heeft. De twee voorbeelden van schandalen in het sociaal werk illustreer dat schandalen als zwarte zwanen omschreven kunnen worden. Het is nauwelijks mogelijk ze te zien aankomen, maar eens ze er zijn, hebben ze een stevige invloed.

Dennendal als 'schandaal' was een belangrijk ijkpunt in de ontwikkeling van een humane zorg voor mensen met een beperking.

In het schrijven en denken over de rol van het onverwachte zet Taleb zich regelmatig af tegen de statistiek en kwantitatief onderzoek dat steeds maar op zoek is naar regelmatigheden, naar de 'normale verdeling' van fenomenen en naar gemiddelden. Dat laatste noemt hij het wangedrocht van Quételet, de Belgische sociaal wetenschapper die mee aan de basis lag van de beschrijvende statistiek. Voor Taleb 'een van de meest destructieve figuren in de geschiedenis van het denken' (p 260). Dat mag ons evenwel niet uit het oog doen verliezen dat ook onvoorzienbare fenomenen zoals schandalen een zekere sociale dynamiek hebben. Butler en Drakeford hebben een hele reeks schandalen uit de Britse jeugdzorg in beeld gebracht en herkennen daarin een aantal terugkerende patronen (Butler & Drakeford, 2005). Hun uitgangspunt is dat schandalen niet zo maar ontstaan. Niet elke schandalige toestand met de nodige dramatische inhoud groeit ook daadwerkelijk uit tot een echt schandaal.

MEDIA EN DE ONDERSTROOM

Wat bijvoorbeeld noodzakelijke ingrediënten zijn voor een beetje schandaal is een scherp contrast tussen de situatie en de normale verwachtingen rondom die situatie, bijvoorbeeld een manifeste situatie van gebrek aan zorg waar je die zorg juist wel zeer prominent aanwezig verwacht. Verder zijn sleutelfiguren essentieel om er de nodige ruchtbaarheid en duiding aan te geven, zogenaamde 'primary claim makers'. Zonder hen loopt het al snel op een sisser af en keert alles terug naar 'business as usual'. Er moet tussen deze sleutelfiguren en andere actoren een krachtenspel ontstaan dat in staat is de hele situatie te onttrekken aan de zwaartekracht van het status quo. De media spelen daarbij een bijzondere rol en zorgen voor een soort schandaalinflatie, waardoor een weliswaar dramatische maar initieel kleine situatie steeds grotere proporties aanneemt. Schandalen zijn ook het meest invloedrijk als ze voortbouwen op een al aanwezige maatschappelijke onderstroom. Zo bouwden de klachten van Vrij en Vrolijk en Dennendal tegen grootschalige zorginstellingen verder op de analyse van Erving Goffman over totale instituties en de tendens naar vermaatschappelijking in de psychiatrie, zoals die met name in Italië in de jaren zeventig ontstond (Steyaert, 2011).

Vrij en Vrolijk is (voorlopig?) het bekendste schandaal in het Vlaamse sociaal werk. Maar laat ons niet vergeten dat er zich nog andere, kleinere varianten voorgedaan hebben. Telkens werkten ze als Viagra op reeds bestaande trage ontwikkelingen in de hulpverleningspraktijk of sociaal beleid. Telkens was er sprake van een belangrijke rol voor de media, telkens bleef niet alleen de herinnering aan het schandaal maar ook een positieve bijsturing van de hulpverlening. We noemen slechts Notaris X en de fors toegenomen alertheid voor kindermishandeling, de affaire Dutroux en de stevigere positie van slachtofferhulp of het recentere schandaal rondom pedofilie in de kerk en de aandacht voor misbruik in machtsrelaties, inclusief de start van het meldpunt 1712 (www.1712.be).

Laten we hieruit vooral lessen trekken, en in lijn met het werk van Nassim Taleb voorbereid zijn op nieuwe schandalen uit onverwachte hoek. Niet om conservatief en wanhopig vast te houden aan bestaande praktijken, wel om de vrijgekomen energie optimaal te gebruiken om de werking van het sociaal werk verder te verbeteren en te versterken.

Prof. Dr. Jan Steyaert is docent bij de Master Sociaal Werk van de Universiteit Antwerpen, redacteur van ALERT en de Canon Sociaal Werk en voorzitter van het Steunpunt Algemeen Welzijnswerk. Hij is bereikbaar via jan@steyaert.org

---

Verwijzingen

- Butler, I. & Drakeford, M. (2005), *Scandal, social policy and social welfare* (2 ed.), Basingstoke., Palgrave Macmillan.
- Cappelle, J., Carton, R., Declercq, J., Decock, G., de Man, A., & Vandamme, J. (1976), *Vrij en Vrolijk in de bijzondere jeugdzorg*, Leuven, Katholieke Universiteit Leuven.
- Heerma van Voss, A. J. (1993), *De haas en de jager: psychische stukken*, Amsterdam, Meulenhoff.
- Steyaert, J. (2011), 'Sloop van psychiatrische instellingen: een reisje Raakhoek, Italië, Zwolle. En Vlaanderen', *Alert*, 5, 28-33.
- Taleb, N. N. (2011), *De zwarte zwaan, de impact van het hoogst onwaarschijnlijke* (2 ed.), Amsterdam, Nieuwezijds.
- Taylor, S. (2006), 'Christmas in purgatory: a retrospective look', *Mental retardation*, 44(2), 146-149.
- van der Linde, M. (2011), 'Het ideaal van de verdunning: Carel Muller, profeet van de humane verstandelijke gehandicaptenzorg', *Sozio*, 100, 18-22.
- X. (1971), 'De beulen van vrij en vrolijk blijven ongestraft', *Exodus: maandblad voor maatschappelijke kritiek en actie*, (12), 5-11.